

BİBLİYOGRAFYA :

Lisānū'l-‘Arab, "bd‘a" md.; Cāhiz, *el-Beyān ve't-tebyīn*, I-IV; a.mlf., *Kitābū'l-Hayevān*, I-VII; İbnū'l-Mu‘tez, *Kitābū'l-Bedī‘* (nşr. I. Kratchkovsky), London 1935; Kudāme b. Ca‘fer, *Naḡdū‘ş-şī‘r* (nşr. Abdülmün‘im el-Hafācī), Kahire 1400/1980; Ebū'l-Hasan el-Cürċānī, *el-Vesāta beyne'l-Mütenebbī ve ḡuşūmih* (nşr. Ebū'l-Fazl İbrāhīm Ali — Muhammed el-Bicāvī), Kahire 1966; Askerī, *Kitābū‘ş-Şinā‘ateyn* (nşr. Ebū'l-Fazl İbrāhīm Ali — Ali Muhammed el-Bicāvī), Kahire 1952; Bākūllānī, *l‘cāzū'l-ḡur‘ān*; İbn Reşīk el-Kayrevānī, *el-‘Umde* (nşr. Muhammed Muhyiddin Abdülhamīd), Beyrut 1972, I-II; Abdülkāhīr el-Cürċānī, *Esrārū'l-belāġa* (nşr. H. Ritter), İstanbul 1954; Zemahşerī, *Esāsū'l-belāġa*, Beyrut 1965; Reşīdüddin Vatvāt, *Ḥadā‘i-ḡu‘u-siḡr ft deḡā‘iḡi-ḡi‘-şī‘r* (nşr. Abbas İkbāl), Tahran 1308; Fahreddin er-Rāzī, *Nihāyetū'l-icāz ft dirāyetī'l-icāz* (nşr. Nasrullah Hacimüftüoġlu), Erzurum 1986; Ebū Ya‘kūb es-Sekkākī, *Miftāḡhū'l-‘ulūm*, Kahire 1356/1937; İbn Ebū'l-İsba‘, *Taḡrīrū't-taḡbīr ft ‘ilmī'l-bedī‘* (nşr. Hifnī Muhammed Şeref), Kahire 1964; a.mlf., *Bedī‘u'l-ḡur‘ān* (nşr. Hifnī Muhammed Şeref), Kahire 1377/1957; Bedreddin b. Mālik, *el-Miḡbāḡ ft ‘ilmī'l-me‘ānī ve'l-beyān ve'l-bedī‘*, Kahire 1341; Hatīb el-Kazvīnī, *Telḡşū'l-Miftāḡ*, İstanbul 1312; a.mlf., *el-İzāḡ* (nşr. Muhammed Abdülmün‘im Hafācī), Kahire 1400/1980, I-II; Tībī, *et-Tibyān ft ‘ilmī'l-me‘ānī ve'l-bedī‘ ve'l-beyān* (nşr. Hādī Atıyye), Beyrut 1407/1987; Abdürrezzāk Ebū Zeyd Zāyid, *‘ilmū'l-bedī‘*, Kahire 1977; Hafācī, *Sırrū'l-feḡāḡa*, Beyrut 1402/1982; Wolfhart Heinrichs, "İsti‘ārah and Badī‘", *Zeitschrift für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften*, Frankfurt 1984, I, 180-211; Abdülkādīr er-Rabāī, "el-Bedī‘u‘ş-şī‘rī beyne‘ş-şan‘atī ve'l-ḡayāl", *Mecelletū Ebḡāsi‘l-Yermūk*, III/2 (1986), s. A7—A46; "Bedī“, *İA*, II, 442; C. C. Torrey, "İbnūlmū‘tez", *İA*, V/2, s. 868-870; M. Khalafallah, "Badī“, *EL²* (İng.), I, 857-858; J. T. P de Bruijn, "Badī“, *ELr.*, III, 372-376.

NASRULLAH HACİMÜFTÜOġLU

BEDİ‘ el-USTURLĀBİ

(البدیع الاطرلابی)

Ebū'l-Kāsım Bedüzzamān Hibetullāh b. el-Hüseyn b. Ahmed el-Usturlābī (ö. 534/1139-40)

Astronom, matematikçi ve şair.

Astronomi aletleri, özellikle usturlap hakkındaki geniş bilgisi ve bunların imal ve ikmalinde gösterdiği başarılarından dolayı Bedüzzaman el-Usturlābī unvanıyla şöhret kazanmıştır. Hayatı ve öğrenimine dair bilgi yoktur. XII. yüzyılın ilk çeyreğinde İsfahan‘da bulunduğu ve Emīnüddevle İbnū‘t-Tilmīz ile dostane münasebetler kurduğu, sonraları Bağdat‘a gidip Halife Müstersid-Billāh‘ın emrinde ilmī çalışmalar yaparak büyük bir ser-

vete kavuştuğu bilinmektedir. Uzun süre kaldığı bu ilim ve kültür merkezlerine nisbetle bazı klasik kaynaklar onu el-İsfahānī ve el-Baġdādī nisbeleriyle de anarlar. Ebū'l-Fidā‘dan, 524 (1130) yılında Bağdat‘ta Selçuklu sultanının sarayında yapılan astronomik rasatların onun idaresinde gerçekleştirildiği öğrenilmektedir. Bedī‘ el-Usturlābī, daha önce Hāmid b. Hıdır el-Hucendī tarafından tek bir enlemi ölçmek için yapılmış olan rasat aletleri üzerinde çalışarak onları geliştirmiş ve bu çalışmalar sonunda bir aletle birkaç enlemi ölçmek imkân dahiline girmiştir. Hakkındaki bilgi eksikliğine karşılık müslüman tarihçilerin ve biyografi müelliflerinin onu aşırı derecede övmeleri gerçek değerini tayinde yanıltıcı olmaktadır. Müelliflerin bu tavırlarının sebebi, kendilerinin III-V. (IX-XI.) yüzyıl matematikçi ve astronomlarını tam anlamıyla takdir edebilecek seviyede matematik ve astronomi bilgisinden yoksun bulunmaları kadar XII. yüzyılda onun seviyesindeki bilginlerin azlığından da kaynaklanmış olabilir. Nitekim İbn Hallikān, Bedī‘ el-Usturlābī öldüğü zaman onun yerini doldurabilecek bir kimsenin bulunmadığını söylemektedir (*Vefeyāt*, VI, 50).

Eserleri. 1. *el-Mu‘ribū‘l-Maḡmūdī*. Astronomik cetvellerle ilgili olan bu eseri Sultan Muġsüddin Mahmud b. Muhammed Tapar‘a (1118-1131) ithaf etmiştir (İbn Ebū Usaybia, s. 380). 2. *Dürretüt-tac min şī‘ri İbn Ḥaccāc*. Eser Ebū Abdullah Hüseyin b. Haccāc‘in (ö. 391/1001) on ciltlik divanının ihtisarından ibarettir. Bedī‘ el-Usturlābī divandan seçtiği şiirleri konularına göre 141 bab halinde tasnif ve tertip etmiştir (geniş bilgi için bk. Sezgin, II, 594).

İbn Ebū Usaybia ve İbn Hallikān‘ın eserlerinde Bedī‘ el-Usturlābī‘nin çeşitli şiirlerine yer verilmiştir. Bu örneklerden onun astronomi ve matematik kadar şiirde de başarılı olduğu anlaşılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Yākūt, *Mu‘cemū‘l-üdeba‘*, XIX, 273-275; İbnū'l-Kırtī, *İḡbārū‘l-‘ulemā‘*, s. 222; İbn Ebū Usaybia, *‘Uyūnū‘l-enbā‘*, s. 376-380; İbn Hallikān, *Vefeyāt*, VI, 50-53; Ebū'l-Fidā‘, *Tārīḡ*, III, 16; İbn Fazlullah el-Ömerī, *Mesālik*, IX, 96-97; *Keşfü‘z-ḡunūn*, I, 765; Suter, *Die Mathematiker*, s. 117; a.mlf., "al-Badī‘ al-Usturlābī, *EL²* (İng.), I, 858; Aydın Sayılı, *The Observatory in Islam*, Ankara 1960, s. 175-177; Sarton, *Introduction*, II/1, s. 204; Sezgin, *GAS*, II, 594, VI, 221.

FERRUH MÜFTÜOġLU

BEDİHİ

(البدیہی)

Kesin ve apaçık bilgi anlamına gelen bir mantık terimi, aksiyom.

"Ansızın olmak, birdenbire ortaya çıkmak" anlamındaki Arapça *bedh* kökünden türeyen *bedihī*, mantıkta "aklın hiçbir delile ihtiyaç duymaksızın kendiliğinden doğruluğunu kabul ettiği önerme" şeklinde tarif edilir. *Bedihī* bir mantık terimi olarak daha çok Fahreddin er-Rāzī‘den (ö. 606/1209) sonra kullanılmaya başlanmıştır. İlk kaynaklarda *bedihī* yerine çoğunlukla aynı anlamda olmak üzere "zarūrī" ve "ewvelī" terimlerinin kullanıldığı görülmektedir. Bununla birlikte Adudüddin el-İcī gibi bazı mantıkçıların *bedihī*yi zarūrīden daha dar anlamda kullandıkları da olmuştur. Buna göre zarūrī bilgiler *vicdāniyyāt* (insanın kendi açlığını, ağrılarını bilmesi gibi sübjektif bilgiler), *hissiyyāt* (duyu verileri) ve *bedihīyyāt* şeklinde üçe ayrılır. Delil olarak kullanılacak değerlerde bilgiler son iki türden bilgilerdir.

İslām mantıkçılarına göre bilgilerimiz zihinde ya herhangi bir fikrī ve amelī çaba harcamak suretiyle veya böyle bir çaba göstermeksizin kendiliğinden meydana gelir. Bunlardan ilkinen nazarī (düşünerek kazanılan bilgi), ikincisine de *bedihī* veya zarūrī bilgi denir. Bu ayırım hem tasavvur hem de tasdik şeklindeki zihnī faaliyetler için söz konusudur. Meselâ, "Varlık vardır" önermesinde varlığın tasavvuru *bedihī* tasavvur, "Bütün parçasından büyüktür" önermesindeki tasdik *bedihī* tasdiktir. Çünkü zihin varlığı tasavvur ederken veya bütünün parçasından büyüklüğünü tasdik ederken herhangi bir delil arama ihtiyacını duymamaktadır. Buna karşılık meselâ melek tasavvuru veya âlemin hâdis olduğunun tasdiki gibi nazarī tasavvur ve tasdiklerde zihin az çok bir düşünme çabası sarfetmekte, delillere başvurur (Tehānevī, *Keşşāf*, II, 883).

Son dönem mantıkçıları zarūrīyyāt içinde mütalaa etkileri *bedihī* önermeleri (*bedihīyyāt*) *evveliyyāt*, *fitriyyāt*, *müşâhedāt*, *hadsıyyāt*, *mücerrebāt*, *mütevâtirāt* şeklinde başlıca altı kısma ayırmışlardır. Bunlardan ilk ikisi duyu verilerine ihtiyaç duymadan aklın ilk hamlede kavradığı bilgiler (aksiyomlar) olup taşıdıkları açıklık ve kesinliğe *bedâhet-i aklıyye*, duyu verilerinin katkısı bulunan diğer-

lerinin açıklık ve kesinliğine de bedâhet-i hissiyye veya bedâhet-i hâriciyye denilmiştir (ayrıca bk. ZARÛRİYYÂT).

BİBLİYOGRAFYA :

et-Ta^c rifât, "bedîhi" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, II, 883; İbn Sînâ, *en-Necât*, Kahire 1357/1938, s. 61-66; Gazzâlî, *Mi^cyârü'l-ilm*, s. 186-192; Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkif*, I, 53-82; Ahmed Cevdet, *Mi^cyâr-i Sedâd*, İstanbul 1303, s. 101, 105-110; Ali Sedad, *Mizânü'l-ukûl*, İstanbul 1303, s. 55-62; D. Julia, *Dictionnaire de la Philosophie*, Paris 1976, s. 95.

M. NACI BOLAY

BEDİİYYÂT

(البدييات)

Aklın hiçbir delile ihtiyaç duymaksızın apaçık ve kesin olarak kabul ettiği önermeler anlamına gelen mantık terimi (bk. ZARÛRİYYÂT).

BEDİİYYÂT

(bk. İLMÜ'L-CEMAL).

BEDİİYYÂT

(البدييات)

Hz. Peygamber'in methine dair olup her beytinde en az bir bedî sanat bulunan kasidelere verilen ad.

Bedî sanatlar Câhiliye devrinden beri kullanılmakla beraber onları ilk defa Abbâsî Halifesi İbnü'l-Mu'tez (bir günlük hilâfeti 20 Rebülevvel 296 / 17 Aralık 908) bir ilim halinde tedvîne çalıştı. VIII. (XIV.) yüzyıla kadar bedî'e dair çeşitli isimlerle müstakil eserler yazıldığı gibi bu ilim meânî ve beyân ilimleri içinde de incelendi. Ancak VIII. yüzyılda bedî sanatların yorumunda bedîyyât adıyla yeni bir tarz ortaya çıktı. Bedîyyât türünde ilk defa kimin şiir yazdığı tartışma konusu ise de yapılan araştırmalar bu türde ilk şiirin Safiyyüddin el-Hillî'ye (ö. 750/1349) ait olduğunu göstermektedir.

Bedîyye türü daha Hz. Peygamber hayatta iken Hassân b. Sâbit ve Kâ'b b. Zühre gibi şair sahâbiler tarafından başlatılmış, Emevî ve Abbâsîler devrinde gelişerek günümüze kadar devam etmiştir (bk. Nebhânî, I-IV). Ancak Hz. Peygamber'i methetmek için yazılan her kasidede bedîyye denmemiş, bu tür kasidelere beyit sayısının en az elli olması, her beytin bedî sanatlardan en az birini ihtiva etmesi, kasidenin basît bahriyle

nazmedilmiş olması, redif harfinin (revî) kesreli "mim" olması gibi özellikler aranmıştır. Nitekim Bûsîrî'nin (ö. 694/1295) *Kaşîdetül-bürde*'si bedî sanatlar ihtiva etmediği için bedîyyâttan sayılmamış, ancak VIII. (XIV.) yüzyıldan sonra Hz. Peygamber için yazılan kasideler bu şartları haiz olduklarından onlara bedîyye adı verilmiştir.

Safiyyüddin el-Hillî'den XIX. yüzyıl sonlarına kadar İslâm dünyasında 100 kadar bedîyye nazmedilmiştir. Bedîyyelerin her bir beytinde bir sanat sadece teknik olarak bulunabileceği gibi hem teknik hem de ifade olarak bulunabilir ve bu tarz beyitler o bedî sanat için bir örnek teşkil eder. Bu eserlerde edebî sanatların çok olması sebebiyle bedîyyelerin anlaşılabilmesi için şerhlere ihtiyaç duyulmuş, bu şerhler bazan bizzat bedîyyeyi nazmedenler tarafından, bazan da başkaları tarafından yazılmıştır. Belli başlı bedîyyeler ve şerhleri şunlardır: 1. *el-Kâfiyetül-bedî'yye fi'l-me'dâ'îhi'n-nebeviyye*. Safiyyüddin el-Hillî'nin 145 beyitten ibaret olan bu eserinde 151 bedî sanat işlenmiştir. Hillî bedîyyesini *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'yye fi'ulûmi'l-belâga ve mehâsini'l-bedî' adıyla* şerhetmiştir. Bu şerh Nesîb Neşâvî tarafından yayımlanmıştır (Dimaşk 1403/1983). 2. *el-Hulletü's-siyerâ fi medhi hayri'l-verâ*. İbn Câbir el-Endelüsî'nin (ö. 781/1379) *Bedî'yyetü'l-umyân* adıyla da bilinen ve 177 beyitten ibaret olan bu bedîyyesinde elli bir bedî sanat işlenmiştir. Eser şairin kendisi tarafından şerhedildiği gibi dostu Şehâbeddin Ebû Ca'fer Ahmed b. Yûsuf er-Ruaynî el-Endelüsî (ö. 779/1377) tarafından da *Trâzül-Hulle fi şifâ'îl-gulle* adıyla da şerhedilmiştir. Bedîyye, Ali Ebû Zeyd tarafından nesredilmiştir (Beyrut 1405/1985). 3. *el-İkdül-bedî' fi medhi's-şefî'*, *el-Bedî'yyetül-küb-râ* adıyla da bilinen Zeynüddin Şa'bân b. Muhammed b. Dâvûd el-Âsârî'nin (ö. 828/1424) bu bedîyyesi 400 beyitten ibaret olup 240 bedî sanatı ihtiva etmektedir. Bedîyyelerin en uzun olan bu eserin herhangi bir şerhine rastlanmamıştır. Üç bedîyyesi bulunan Âsârî'nin bu çalışmaları *Bedî'yyetül-Âsârî* adıyla Hilâl Nâci tarafından yayımlanmıştır (Bağdad 1397/1977). 4. *el-Cevâhirü'l-lâmi'a fi tecnîsi'l-ferâ'idil-câmi'a li'l-me'ani'r-râ'î'a*. İbnü'l-Mukrî el-Yemenî'nin (ö. 837/1433) 144 beyitten ibaret olan bu eseri bizzat müellifi tarafından

el-Ferîdü'l-Câmi'a li'l-me'ani'r-râ'î'a adıyla şerhedilmiştir. Burada 150 bedî sanata yer verilmiştir. 5. *Bedî'yyetül İbn Hicce el-Hamevî*. İbn Hicce el-Hamevî'nin (ö. 837/1433) 142 beyitten meydana gelen bu bedîyyesinde 147 bedî sanat bulunmaktadır. Eser yine İbn Hicce tarafından *Hizânetül-edebe ve gâyetül-ereb* adıyla şerhedilmiştir. Birçok defa yayımlanan bu şerh ayrıca Muhammed Ebû'l-Fazl tarafından tahkik edilerek nesredilmiştir (Kahire, ts., Mektebetül-Hancî). Daha başka şerhleri de bulunan bedîyyenin Hürî Bolus Avvâd tarafından *el-İkdül-bedî' fi fenni'l-bedî'* adıyla yayımlanmış bir şerhi daha vardır (Beyrut 1881). 6. *Nazmül-bedî' fi medhi hayri şefî'*. Celâleddin es-Süyûtî'nin (ö. 911/1505) 133 beyitten ibaret olup 147 bedî sanat ihtiva eden bu bedîyyesi bizzat Süyûtî tarafından yapılan bir şerhle birlikte basılmıştır (Kahire 1298). 7. *el-Fethu'l-mübîn fi medhi'l-Emîn*. Âişe el-Bâûniyye'nin (ö. 922/1516) bu eserinde beyit sayısı ile ihtiva ettiği bedî sanat sayısı 144'tür. Müellifi tarafından ayrıca şerhedilen *el-Fethu'l-mübîn*, İbn Hicce el-Hamevî'nin *Hizânetül-edebe* adlı eserinin kenarında basılmıştır (Kahire 1304). 8. *Nesemâtül-eshâr fi medhi'n-nebiyyi'l-muhtâr*. Abdülganî en-Nablusî'nin (ö. 1143/1730) 150 beyitten oluşan ve 155 bedî sanat ihtiva eden bu bedîyyesi kendisi tarafından *Nefehâtül-eshâr alâ Nesemâtül-eshâr* adıyla şerhedilmiştir (Dimaşk 1299). Şiirin bir kısmı Manastırlı İsmail Hakkı tarafından Türkçe'ye tercüme ve şerhedilerek *Mekteb* mecmuasında yayımlanmıştır (bk. bibl.). 9. *el-İkdül-bedî' fi medhi's-şefî'*. Kâsım b. Muhammed el-Bekrecî el-Halebî'nin (ö. 1169/1755) 154 beyitten ibaret olup 159 bedî sanat ihtiva eden bu bedîyyesi de yine kendisi tarafından *Hilyetül-İkdi'l-bedî' fi medhi's-şefî'* adıyla şerhedilmiştir (Haleb 1293). 10. *Bedî'ut-telhiş ve telhişül-bedî'*. Tâhir el-Cezâirî'nin (ö. 1338/1919) bu eseri altmış beş beyit olup yetmiş yedi bedî sanat ihtiva etmektedir. Eser müellifi tarafından aynı adla şerhedilerek bastırılmıştır (Dimaşk 1296).

Belâgat ilimleri ilk dönemlerde daha çok aydınların ilgisini çekmekte iken Hz. Peygamber'in methini konu edinen bedîyyâtın halkın büyük ölçüde ilgisini kazanmasından sonra bu ilimler geniş kitleler tarafından benimsenmiştir. Öte yandan edebî sanatlar, bedîyyelere yazılan